

Kristen Gundelach — Kronikk i 1956

Nærværet av og samhörigheten med dette høyere vesen gir det følsomme sinn den trygghet som er det dypeste i naturfølelsen. Naturen trenger ikke som estetisk skjønnhet for å virke sterkt på oss. Dette mysteriøse vesen, så uanselig av ytre, så lavmelt er allikevel meget mektig. Det løfter byrden av bekymringer fra vår rygg, frigjør oss så vi kan rette oss opp, ånde med hele brystet og så smått begynne å bli oss selv igjen.

— — *Og når vi er nådd så langt setter vi oss på en kampesten som den omsorgsfulle natur har dekket med mose for at den skal være god å sitte på. Der sitter vi omgitt av trygghet og føler at vi endelig er nådd til målet. Vi er kommet bort fra alt uvessentlig og er blitt oss selv igjen.*

Da svenskene ble jaget fra Meråker

AV JON LEIRFALL

Gudbrandsdølene og hadelendingene har fått god plass i Norgeshistoria for sin innsats ved Kringen og Granavold. De færreste er vel klar over at meråkerbyggene har gjort en innsats som godt tåler sammenligning. Her forteller Jon Leirfall om hvordan 50 meråkerbønder gjennom heltemodig innsats jagde 5—600 svenske krigere i 1676. Artikkelforfatteren har nå kastet frem tanken om at det bør reises en bauta til minne om meråkerbøndenes innsats, og at denne bør være ferdig til 300 årsmminnet.

Etter Svartedauen lå Meråkerbygda øde og folketom over 200 år likeens som de andre utkantsgrendene i Stjørdalsdalføret. Først omkring 1590 begynte de nedlagte gardene fra mellomalderen å bli folksatt igjen, og i 1613 var det blitt 10—12 bønder. Det hadde blitt ei lita bygd der oppe med folk på garden fra Volden og oppover mot Brenna. De hadde også bygd seg ei lita fattigslig kirke dit det kom prest noen ganger for året, så de slapp å fare helt ned til Hegra med dåpsbarn og lik.

Da oberst Mønnikhoven drog gjennom Stjørdalen med de 900 nederlandske leiesoldatene sine i 1612 brente han hele Meråkerbygda. Dette stoppa nok for ei tid nyriddinga, og tallet på gardar viser ikke noe særlig stigning frem til 1640. Men så kom Hanibalfeida med den utgangen at Jämtland tapte, og mange jämter dro over til Norge. Det er grunn til å tro at flere av dem slo seg til i Meråker og rydda seg gardar her. For folk fra fjellbygdene i Jämtland måtte Meråker med kornvisse gardar og den lakserike elva, og jorda som en gang hadde vært dyrket, virke tillokkende. Og det er i alle fall i disse åra etter at Jämtland ble svensk, at busetting skyter fart i Meråker slik at det i 1666 var 54 bønder i bygda.

I 1657 ble det krig igjen. Jørgen Bjelke drog gjennom Meråker med en del av hæren sin, og mange soldater fra bygda var med. Han erobra Jämtland tilbake, men krigen endte slik at Norge måtte avstå både Jämtland og Trøndelag til Sverige. — Først året etter og etter at 2000 trønderske ungdommer var blitt tvangsutskrevet av svenskene og sendt til Østersjølandene ble Trøndelag fritt igjen. Så kom Gyldenløvefeida 1675—79. Straks krigen braut ut ble de fleste av de trønderske soldatene sendt sørover for å være med i Båhuslen og Dalsland. I Stjørdalen lå det 310 mann, dels i den nedre del av dalføret og dels i Einang-skansa. Men våren 1676 ble visstnok også disse sendt sørover sammen med flere andre kompanier, deriblant Stjørdalskompaniet.

Det var en hard og blodig krig med stort mannefall på begge sider. Trønderne var med i mange blodige slag ved — Uddevalla, Kvistrum bru, Venersborg og Båhus festning. De fikk god attest — «de fra Trondhjem er meget skjønt Folk» heter det i en rapport.

Vi vet sikkert at stjørdalingene var med i de blodige slaga ved Kvistrum bru og ved Uddevalla. Sikkert mange stjørdalinger falt, men ruller og tapslister er kommet bort, så vi vet ikke hvem det er.

Sommeren 1676 fantes det nesten ingen norske soldater i Trøndelag. Oberst, senere general von Schultz på Værnes som var den ledende i alle forsvarstiltak var sørpå, og i Trondheim hadde svingerfaren hans, Reinhold von Hoven, bare et par offiserer og noen landstormkarer. Bygdefolket fikk forsvare Trøndelag som best de kunne, og svenskene trodde at vegen til Trondheim lå åpen for dem.

Meråkerbøndene hadde organisert sitt eget «heimevern» da krigen braut ut. Ut på sommeren 1676 fikk de sikkert meldinger om militær aktivitet i vestre del av Jämtland og nå skiftedes de med å gå vakt på fjellet to og to sammen, i traktene fra Skurdalsporten og vestover. Sjel om vi ikke har noen skriftlige kilder om det, har de sikkert organisert seg slik at bygdefolket kunne samles på kort varsel for å ta imot svenskene om de skulle komme. De har sikkert også valgt ut hvem som skulle ha kommandoen, og lagt en plan for forsvaret av bygda. Det er vanskelig å forklare det som

→

Svenskene kom gjennom Skurdalsporten. Det var fire utskrevne kompanier fra Nordbotten, halvparten dragoner — og med general von Sparre som kommandant.

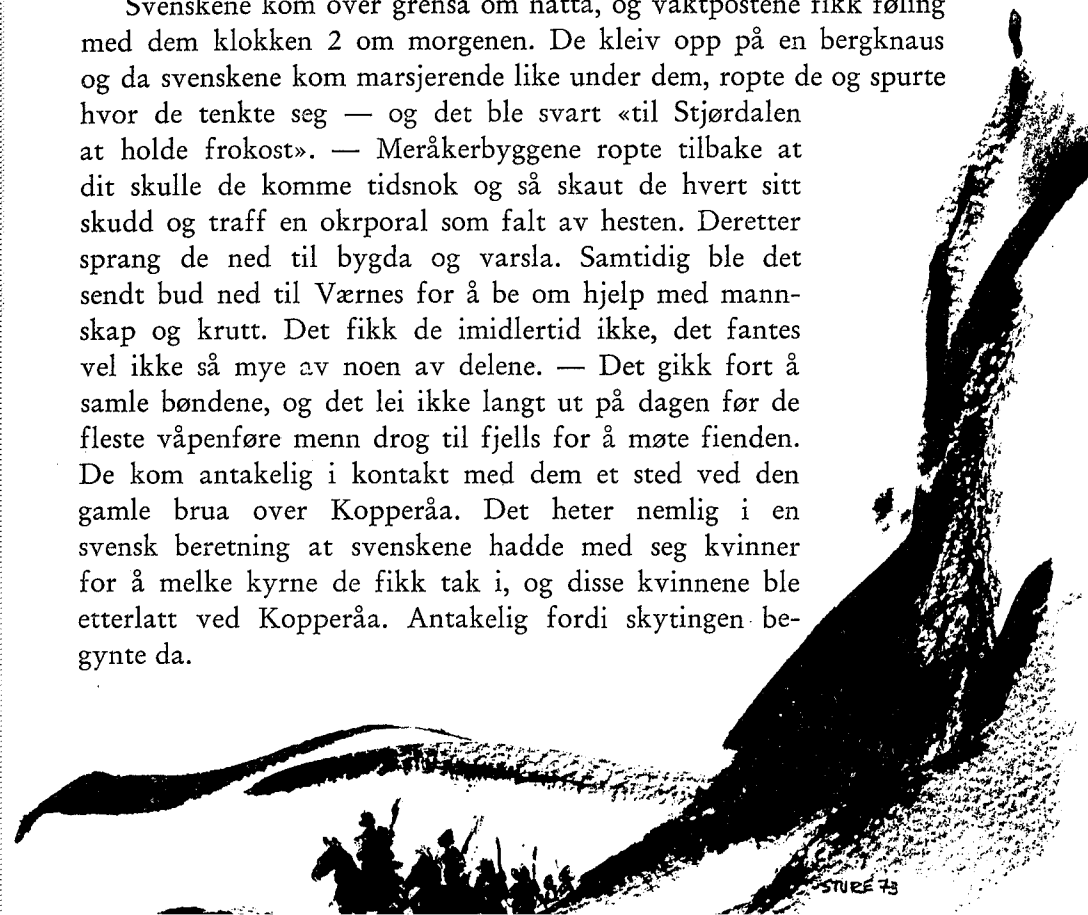
Illustrasjon: Sture Lian Olsen.

skjedde senere uten dette, det virket på ingen måte som improvisert forsvar.

Svenskene kom 9. august (etter den gregorianske kalender blir det 20. august) med 5—600 mann gjennom Skurdalsporten. Det var fire utskrevne kompanier fra Nordbotten, halvparten dragoner, og de ble kommandert av guvernøren i Jämtland, general von Sparre og kompaniene hadde dobbelt sett offiserer. Dette tyder bestemt på at hensikten ikke bare var et streiftog ned i Meråker, de hadde nok tenkt seg lengre. At de hadde med tre kanoner forteller også det samme. I Meråker regna de vel ikke med å få bruk for dem.

— Vi har to skriftlige beretninger om det som nå skjedde. Den ene skrevet et par år etterpå, den andre av lagmann Peter Dreyer i Trondheim en ukes tid etter hendingene. Begge stemmer i store trekk overens, men enkelte detaljer sier oss at de stammer fra to forskjellige kilder, og dette er jo et godt prov for at de er pålitelige.

Svenskene kom over grensa om natta, og vaktpostene fikk føling med dem klokken 2 om morgenen. De kleiv opp på en bergknaus og da svenskene kom marsjerende like under dem, ropte de og spurte hvor de tenkte seg — og det ble svart «til Stjørdalen at holde frokost». — Meråkerbyggene ropte tilbake at dit skulle de komme tidsnok og så skaut de hvert sitt skudd og traff en okrporal som falt av hesten. Deretter sprang de ned til bygda og varsla. Samtidig ble det sendt bud ned til Værnes for å be om hjelp med mannskap og krutt. Det fikk de imidlertid ikke, det fantes vel ikke så mye av noen av delene. — Det gikk fort å samle bøndene, og det lei ikke langt ut på dagen før de fleste våpenføre menn drog til fjells for å møte fienden. De kom antakelig i kontakt med dem et sted ved den gamle brua over Kopperåa. Det heter nemlig i en svensk beretning at svenskene hadde med seg kvinner for å melke kyrne de fikk tak i, og disse kvinnene ble etterlatt ved Kopperåa. Antakelig fordi skytingen begynte da.

Meråkerbyggen tok nå til med geriljakrig etter beste mønster, skaut og retirerte for å lade geværene på ny, og så fikk svenskene en ny salve. Slik holdt de det gående hele dagen.

Under stadig kamp kom svenskene klókken ni om kvelden ned til Brenna hvor de slo seg til for natten. Etter tradisjon holdt kampen fram her. Svenskene forsto i alle fall at det ville bli hardt å komme videre, og etter å ha brent en av gårdene, vendte de tilbake.

Bygda var berga, men meråkerbyggene var ikke fornøyd med dette, de ville gi svenskene en lærepenge så de ikke kom igjen flere ganger. De fulgte dem hakk i hælene hele dagen og dagen derpå. De var da kommet flere mil inn i fjellet, og her gikk de til angrep. Etter Dreyers beretning var det nå hovedslaget sto, og først utpå kvelden kom svenskene seg tilbake gjennom Skurdalsporten.

Om svenskernes tap er det forskjellige opplysninger, i en sies det at de mistet 60 mann og åtte fanger samt femti hester. I den andre som er skrevet uken etter sies det at det falt 14 svensker og ble tatt 11 fanger, og at svenskene etterlot seg 34 døde og ni levende hester.

I lensarkivet i Hernøsand ligger en rapport fra en svensk kaptein Rehbind. Han legger skylden for nederlaget på uvær i fjellet og sier at den andre dagen under tilbakemarsjen var snøen så djup at den gikk over foten. Flere av hestene styrtet og noen måtte skytes fordi de ikke orket mer. Bare med stort besvær kom soldatene seg gjennom Skurdalsporten, og da de kom over på svensk side tiltok snøstormen, slik at den ene ikke kunne hjelpe den andre. Om kvelden kom de frem til et sted som kalles Ris-åen hvor de overnattet. Noen av soldatene ble sendt tilbake for å samle sammen de som var blitt liggende igjen, og man fant da ti som var frosset ihjel, «och några hentades med lite liv tillbaka». Først to dager etter kom hæren tilbake til Vallan, og de hadde da brukt fire døgn på veien fra Meråker.

Det er naturlig at en på svensk side forsøkte å unnskyldte seg for nederlaget. At det har vært styggvær i fjellet er neppe usant, men det er litt vanskelig å tro at det i slutten av august kan ha vært så kaldt at folk frøs ihjel. Og om så var, så forklarer det ikke hvorfor svenskene snudde i Meråker. Rehbind sier ingen ting om at de hadde store tap i Norge. Det kan kanskje skyldes at det siste av rapporten hans ikke finnes. En må vel også tro at det ikke ble

Svenskene brukte fire dager på retretten fra Meråker. Det var snøvær og kaldt i fjellet, og flere av soldatene frøs ihjel. Illustrasjon: Sture Lian Olsen.

sendt soldater inn i Norge for å samle opp de som var frosset ihjel, så de 10 som er nevnt skriver seg fra tap etter at de kom tilbake over grensa.

Den norske beretningen overdriver vel noe, og oppgaven om at svenskene mistet 60 mann foruten fanger er sikkert ikke riktig. Derimot er Dreyers oppgave — 14 døde og 11 fanger — sikkert pålitelige. Hertil kommer så tapene etter at svenskene hadde kommet over grensa. En kavalleriavdeling som har mistet så mye av hestene sine har sikkert vært ute i hardt vær — ikke bare styggvær. Det var nok en fullstendig opprevet styrke som kom tilbake etter turen til Meråker.

Dreyer sier at hendingen «er værd i sin Tid udi Krønikere at indføre». — Det ble den ikke, den ble glemt av historikerne. Gudbrandsdølen ved Kringen og hadelendingene ved Granavolden derimot har fått en god plass i Norges-historia og bautaer med festligheter og berømmelse hver gang et hundreår er rundet.

Men Meråkerbyggenes innsats tåler godt en sammenligning. På Harestuskogen og ved Kringen var det lensmann og høyættede bønder fra folkerike bygder som samla bygdefolket og var førere. I Meråker var det noen få fattige nybyggere som gikk mann av huse, — det var ikke mere enn 50 bønder i Meråker den gang, og de fleste ungdommene var ute i krigen på andre kanter av landet. De hadde ingen sjølskriven anfører i lensmennene sine — de tok «en

av deres beste» som det heter i den gamle rapporten, og fulgte ham. Men hvem den navnløse Meråker-bonden var som fikk sambygdingene sine til å underordne seg og følge seg både til forsvar og angrep, vet vi ikke.

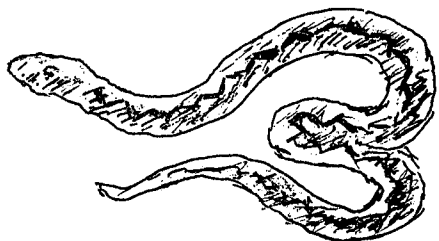
Tradisjonen i bygda peker hen på at Meråkergardene har vært som en samlingsplass, og det er kanskje noen av karene derfra.

Flere av bøndene i Meråker hadde vært ute som soldater under Hannibaldfeida, og det er sikkert de som har ledet sambygdingene sine. Da svenskene snudde nesene heimover, satte meråkerbyggene seg ikke ned og pustet ut, nei de fulgte etter for å understreke at de for ettertiden ville være i fred.

Deres innsats reddet ikke bare Meråkerbygda for plyndring, etter all sannsynlighet ville svenskene ha fortsatt dersom de ikke hadde møtt motstand.

Meråkerbyggene fikk tre års frihet for «Høgskatt» og «Kornskatt» og de andre tunge proviantutskrivningene under resten av krigen. De styrende i København forsto at Trøndelag ikke kunne ligge uten vern. Nye svenske angrep var under forberedelse, og oberst Schultz ble sendt oppover med en del av de trønderske soldater. Sommeren 1677 rykka de over Meråkerfjella inn i Jämtland og tok hele landsdelen tilbake.

Meråkerbyggene var nok med god grunn byrge av innsatsen sin. Da det kom bud opp fra Værnes om at de norske militære ville ha de svenske hestene de hadde tatt, sa de at dersom de hadde fått hjelp skulle de gjerne ha gitt dem fra seg. Men dersom de nå kom og ville hente dem, så skulle de få samme traktement som svenskene hadde fått.

Gjøkungen – slukhals og fremmedelement i småfuglereirene

AV JON ØSTENG HOV

Gjennom tidene er det knyttet mye overtro og sannsigende egenskaper til fugler som er lette å høre, men vanskelig å få øye på. Slik er det i hvert fall med uglene og gjøken. Gjøken skal bl.a. være en fenomenal fyr til å spå sommerens vær; galer den på svart kvist (løvfri skog) skal det bli en heller kald sommer, og langmakkoen bør ikke stues så langt vekk. Men høres ikke dens første «ko-ko» før bjørka har lagt sitt grønne slør over liene, blir det godt å være nudist.

Fuglens evne til å oppfylle tre ønsker hvis man kan komme under treet hvor den sitter og galer kjenner vi alle, helt fra da vi leste småskolens lesebøker. Om noen virkelig har klart å komme under denne sky fuglen mens den gol, så tror jeg nok at ønskene fremdeles er uoppfylte.

På sine steder i landet ventet guttongene med lengsel på at gjøken skulle gi seg til kjenne om våren, for det var skikk at når man hørte den gale første gangen var det tegnet på at nå kunne skoene kastes og man kunne springe barbent i mo og hei.

Også for alle oss andre er gjøken et hyggelig vårtegn, da vet vi med sikkerhet at den etterlengtede sommeren er i anmarsj. Det romantiske aspektet ved gjøken har mang en poet og komponist opp gjennom tidene benyttet seg mye av. Det er ikke få sanger, dikt, fortellinger og melodier hvor gjøken opptrer som en hyggelig faktor i de vårelskendes tilværelse. Blir det derimot snakk om gjøkens formeringsmåte er vi straks mindre begeistret. Dette at den benytter seg av småfuglens reir for å få født frem ungen, og at ungen like etter klekkingen sparkes ut pleieforeldrenes egg eller unger til den visse død, virker, sett fra et menneskelig synspunkt noe brutalt.

Hvorfor gjøken må benytte seg av andre fugler for å få alt opp sine unger er blitt forklart på mange måter, og den forklaringen som synes mest sannsynlig er denne: Den voksne gjøken spiser for